

Spasí velcí herbivoři evropskou přírodu?

S velkými rozpaky sleduji „návrat velkých kopytníků“ i stále hlasitější adoraci blahodárného vlivu velkých herbivorů při tvorbě a zachování bezlesí. Protože jsem od přírody líný, s původní myšlenkou samozřejmě souzním. Je to velmi lákavé! Levná a nenáročná ochrana přírody. Udělá se to samo. Před nějakými 25 lety jsme něco podobného chtěli v naší místní organizaci Českého svazu ochránců přírody uskutečnit v Českém lese – „tarpán“, „pratur“, zubr, případně los a sob. Dnes jsme rádi, že to neklaplo, protože tento způsob ochrany přírody není ani levný, ani nenáročný, rozhodně není všespásný a podle mého názoru už vůbec ne ideální. Jako člověk, který se v oboru pohybuje od dob, kdy pastva byla v ochraně přírody sprosté slovo, vidím problematiku z druhé strany. Té neromantické a ryze praktické.

Stále bychom měli mít na paměti, že „divočina“ automaticky neznamená nejvyšší rozmanitost. Pokud se bavíme o Evropě, biodiverzita (počet druhů na plochu a pestrost stanovišť) byla na svém vrcholu před érou průmyslového zemědělství, tedy zhruba v období od pozdního středověku do poloviny 19. století. Díky lidské práci byla krajina pestrá mozaikou políček, mezí, pastvin, luk, sadů, rybníků, lomů, pískoven, hlinišť a světlých lesů. Když se tady v dávné minulosti potulovala megafauna, byly klima, vegetace i celá krajina úplně jiné než dnes. Jak přesně to tehdy vypadalo, jak to fungovalo a jaké panovaly vzájemné vztahy, máme značně mlhavé představy. Stavět dnešní ochrannářské strategie na vydedukovaných rekonstrukcích pravěké krajiny je odvážné.

Ohánět se návratem k „původní přírodě“ v éře antropocénu je jako snažit se léčit otevřenou zlomeninu zaříváním. Máme měnit klima i složení atmosféry, frag-

mentovanou krajinu zaplavenou živinami... Antropocén nelze vypnout tím, že postavíme plot, přestaneme sekat nedopasky a prohlásíme exmoora za divokého koně.

Objevuje se nový terminus technicus – „přirozená pastva“. Ta má podle všeho za cíl navrátit původní (údajně pestrá) přírodu. Co je ale původní evropská příroda? K jakému ji vztahujeme datu? Před průmyslovou revolucí? Před příchodem prvních zemědělců? Konec poslední doby ledové? Celá česká kotlina byla kdysi přece i dnem moře. Snahy o návrat „praturů“ a „prakoní“ mají simulovat stav z konce doby ledové, ale ti, kteří je prosazují, argumentují, že chtějí zachránit druhy závislé na tradiční kulturní krajině.

Marně přemýšlím, co je přirozeného na pastvě zvířat v oploceném prostoru, kde člověk reguluje intenzitu pastvy, zatížení pastvin, složení stád, hlídá a reguluje (alespoň by měl) míru promoření parazity. Připočítáme absenci predátorů a díky drakonickým opatřením veterinárních správ i absenci smrtelných nákaz pravidelně decimujících divoká i domácí stáda na rozsáhlých územích. Silně mi to připomíná módní termín přirozená komunikace s koňmi. Na komunikaci člověka s koněm, stejně jako na pastvě „prakoní“, „praturů“ a zubrů (dále jen KPZ) v ohrazeném prostoru není nic přirozeného.

Velcí býložravci versus zarůstání

Paseme od vyprahlých skalnatých svahů přes běžné zemědělské podmínky až po obtížné průchodné mokřady. Všude pozorujeme stejný trend – zrychlující expanzi dřevin. Naše více než třicetiletá praxe ukazuje, že ve zdejších krajích za současných klimatických a srážkových podmínek žádní velcí býložravci nezabrání zarůstání krajiny, naopak ji ve většině případů urychlí. Jak je to možné?

1 Za současných klimatických poměrů je v podstatě jakékoli hospodářské zvíře schopné prosperovat celoročně venku bez lidské péče. Žádné „zdivočení“ není nutné.

2 Jedna z mála situací, kdy má kůň reálný vliv na obnovu nebo zachování bezlesí. Další dvě možnosti jsou pravidelná potažní orba a potažní seč.

3 Správně řízenou pastvou lze poměrně snadno potlačit vysoké druhy trav i rychle odebrat velké množství živin.

4 Jediný částečně účinný čtyřnohý arboricid – koza domácí dokáže v případě nedostatku jiné potravy, zejména v pozdním podzimu a zimě, doslova zdecimovat okusem kůry většinu dřevin, včetně jehličnanů. Ovšem za takové intenzity pastvy, která hraničí s devastací veškerého porostu na lokalitě.

Na dlouhodobě neobhospodařovaných plochách brání vysoká tráva a její odumřelé zbytky klíčení a růstu dřevin. Po zahájení pastvy (čehokoli) sice travní porost začne mizet (rychlost záleží na intenzitě pastvy), zároveň ale dostávají příležitost dřeviny. Pokud nejsou rašící jedinci sežráni před zdřevnatěním, je „vymalováno“. Konec a skot (všeobecně) mají na potlačení dřevin zanedbatelný vliv. Jediným částečně účinným čtyřnohým arboricidem je koza domácí, zavrhaná jako u nás nepůvodní. Její pastvou se nárust dřevin pouze zpomalí, ale nezastaví. Jakmile dosáhnou trnky, hlohy, šípky, osiky, břízy, vrby, borovice, třešně nebo smrky výšky kolem 20 cm, zarůstání už nelze pastvou zastavit, natož potlačit. Pokud chceme zachovat bezlesí, musí přijít ke slovu sekačka, mulčovač, lesní fréza, motorová pila, křovinořez nebo oheň. Zcela neromantický lidský faktor.

Na louce, kde široko daleko není žádná dřevina, pastva udrží „bezlesí“ déle než na plochách s už probíhající sukcesí. Představa, že oplotím pozemek, kde už divoce bují trnky a další dřeviny, vypustím tam zvířata a budu čekat na zázrak v podobě „přirozených přírodních procesů“, je nereálná. Představy teoretiků končí v neprostopupné křovinaté džungli, která je všechno jiné jen ne pestré přírodní bezlesí.

Samozřejmě záleží i na intenzitě pastvy. Extenzivní pastva je pro rychlé zarůstání „nejvhodnější“. Nejlépe se zarůstání zpomaluje řízenou pastvou na malých plochách. Zarůstání dřevinami všeobecně v posledních letech nepříjemně zrychluje. Mírné zimy, delší vegetační doba, nárust obsahu oxidu uhličitého a oxidů dusíku v atmosféře. Do r. 2024 v lesích narůstalo o třetinu více hmoty než před 50 lety. V posledních dvou letech je sice patrný opačný trend, protože hospodářské lesy trpí stresem ze sucha, ale trnky, hlohy, šípky apod. vesele prosperují i nyní. Když udeřila první vlna sucha v letech 2015–18, zaradovali jsme se. Dřeviny budou méně růst. Jenže rostlo méně trávy (ač ta by měla podle teorií prospívat), začínala katastrofa v hospodářských lesích, ale šíření a nárust pionýrských dřevin se nezastavil ani nezpomalil.

Zavádějící a celkem úsměvný je argument, že (přemnožená) spárkatá zvěř pusťte naše lesy, takže zvířata nějaký vliv mít

musejí. Tvrzení je samozřejmě pravdivé pouze v případě hospodářských lesů. Pro dřeviny obecně neplatí. I přes stále narůstající počty spárkaté zvěře krajina kvapem zarůstá. Jakákoli plocha, kde se přestalo z nějakého důvodu hospodařit, za několik let zmizí pod příkrovem křovin a stromů. Zvěř nezvěš.

Pokud „velcí býložravci“ nedokázali zabránit nárůstu a šíření lesů po konci doby ledové, tak věřit, že za dnešních poměrů to bude fungovat, je naivní. Ne nadarmo se střední Evropa (zatím) nachází v zóně opadavého listnatého lesa. Co s tím udělají volně žijící velcí herbivoři, o jejichž blahodárném působení na krajinu je slyšet ze všech stran? Pokud budou vypuštěni do volné krajiny, nebudou se věnovat vysněné roli rewildingu, zachovávat či rovnou vytvářet biologicky cenné bezlesí. Budou pustošit zemědělské pozemky, odvádět své domácí bratrance, fungovat jako rezervoár nemocí a parazitů. Že je to zbytečně pesimistické? Ne, jde o čistý realismus. Medvědi na Slovensku se také raději krmí v kukuřičných lánech, místo aby se zodpovědně věnovali své roli v horských ekosystémech. Dělo se to ve starověku i středověku a není nejmenší důvod pochybovat, že dnes tomu bude jinak. Proto lidé velké herbivory bez milosti vybili.

Co se týče invazních rostlin, u nich je protežovaná trojice KPZ, včetně jejich domácích ekvivalentů, úplně mimo hru. Nejenže je nežerou, pastvou ještě přispívají k šíření nezvaných hostů. Naopak pastva koz a ovcí, podle našich zkušeností, během jedné dvou sezon úplně vyhubí lupinu i netýkavku. Také bolševník, pokud už nejde o rozsáhlé souvislé porosty, dokážou tito malí přežvýkavci účinně likvidovat (pozor, pastva bolševníku je ale jen pro zkušené a zodpovědné pastevce!). Časovanou bombou „přirozené pastvy“ jsou pastevní plevele – šťovíky, lopuchy, kopřivy. Nikdo z „velké trojky“ je nežere, zato je velmi efektivně šíří. Aby se tak nedělo, je třeba opět pravidelného lidského zásahu. Bez toho si „správce rezervace velkých kopytníků“ zadělává na velký problém.

Exmoorský pony – divoký kůň?

Vydávat exmoorské ponye za divoké koně je úsměvné. V Anglii se už stovky let běžně používají jako jezdeckí a tažní koně

(dokonce tahali vozíky v podzemních dolech). Exmoori nejsou nijak mimořádní. Pro účely ochrany přírody či údržby krajiny lze úplně stejně použít jakékoli plemeno koní aklimatizované v Evropě. V našich podmínkách bude prosperovat úplně stejně. Ověřeno praxí. Nějakých 6 tisíc let domestikace nemělo žádný vliv na podstatu koní. Všichni se chovají stejně i pasou se stejně. Jsou odolní a houževnatí jako kdysi, kdy se svobodně proháněli po kontinentu. Jedinou výhodu exmoorů vidím v tom, že jsou velmi fotogeničtí. Na rozdíl od jiných poníků. Exmoor pochází z oblasti mírného oceánského klimatu. Všechna koňská plemena od střední Evropy na východ vznikla a žijí v mnohem drsnějších podmínkách kontinentálního klimatu.

Žádný kůň nemusí zdívočet, aby u nás mohl celoročně přežít bez lidské péče. Zvládne to každé plemeno. A ještě rozkvetne, nebo spíše „překvete“. Všichni koně na neomezené celoroční pastvě až nezdravě ztloustnou. V „rezervacích velkých kopytníků“ tak nepobíhají vysportovaní zálesáci, ale plouží se tam „vyžraní hroši“. Také s tím zápasíme. Aby byl kůň v těchto podmínkách v optimální kondici, musel by vydávat hodně energie. Máme vyzkoušeno, aby mohl být hucul na neomezené pastvě a nekynul, musí denně uběhnout

(ne ujit, uběhnout) 25 km pod sedlem nebo v zápreži. U chladnokrevníka je to kolem 17 km. Denně.

Normální je zdravý kůň. Nepotřebuje veterináře ani lidskou péči (platí beze zbytku pro všechna plemena koní). Každý kůň bez rozdílu je skvělý čistič pozemků (lokálně), ale katastrofální dlouhodobý udržovač. Konečným výsledkem pastvy koní jakéhokoli plemene, neboť všichni se pasou stejným stylem, bez dalších spásáčů nebo jiných managementových opatření je zarůstající pastvina napřed vysokými travami, následně trnkami a hlohy apod. (pokálená místa, která koně nespásají), a extrémně vypásaný nepokálený zbytek plochy, kde časem začnou převládat jilek vytrvalý a jetel plazivý (obojí pro koně naprosto nevhodné krmivo). Při malém počtu koní na velké ploše to bude trvat déle než při vysokém počtu koní na malé ploše. Ale výsledek bude vždy stejný. Do toho šťovíky a lopuchy – a divočina je hotová.

Není pravda, že exmoor se pase jinak než běžný domácí kůň. Dejte do stáda exmoory a jakákoli jiná plemena (klidně i dostihové plnokrevníky nebo araby) a nepoznáte, kdo se kde pásá, včetně spásání třtiny křovištní. V hřebčíně jsme třtinu dokonce chtěli pěstovat jako krmení pro koně (obsahuje málo cukrů a bílkovin,

ideální krmení pro koně), ale nic nevydrží. Škoda. Jen tak mezi námi – třtinu a jiné tuhé trávy dobře spásají kromě koní i ovce, kozy a skot.

V biologicky cenných lokalitách se obáváme jiného druhu trávy – srhy laločnaté. Je to fantastická rostlina. V chladných vlhkých letech i za veder a sucha produkuje velké množství biomasy. Špatná zpráva pro ochránáře – skvěle snáší i velmi intenzivní seč a pastvu. V hřebčíně to byl jediný druh, který přežil extrémní pastevní zatížení a ještě potlačoval růst jílku vytrvalého a jetele plazivého.

Vždy, když čtu titulky článků typu „Divocí koně, praturi i zubři podporují rozmanitost hmyzu, zjistila česká studie“, nestačím se divit. Vědci v nich porovnávají plochy, kde se pase ona vzývaná trojka, s plochami ponechanými úplně ladem. Laik, a k mému zděšení i nemalá část odborné veřejnosti, pak pod vlivem médií nabývá dojmu, že bez praturů, prakoňů a zubřů je evropská příroda ztracená. Porovnávat pasenou plochu s neobhospodařovaným, zarůstajícím rudéřem a slavit úspěch je metodický trik. Samozřejmě, že na pastvině bude víc hmyzu než v monotónním nepořádku za plotem. Jenže ty oslavné tiskové zprávy už záměrně neodpovídají na klíčovou otázku: Byl by v té rozmanitosti hmyzu a rostlin nějaký rozdíl, kdyby se na stejném místě a za stejných podmínek místo „prakoně“ a „pratura“ pásla stračena z kravína, hucul nebo norik? Vzhledem

k tomu, že „prakůň“ i imitace pratura jsou zcela evidentně také domestikanti, ovšem s výhodou, že po nich nikdo nechce žádný výkon, jen přežití, rozdíl v dopadech bude čistá nula.

Hra na „divočinu“ napříč Evropou paradoxně přispěje k mizení pestrosti místních plemen. Reálně ohrožená domácí krajová plemena bojují o přežití. Moderním vysoce

5 Pařezovský kopec – poměrně intenzivně pasená lokalita (ovce, kozy, občas skot). I po 20 letech trnky stále obrůstají. Navzdory pastvě a každoroční seči

6 Skot okusuje dřeviny jen sporadicky. Na zpomalování rychlosti zarůstání dřevinami má zanedbatelný vliv.

7 Aby se na dlouhodobě pasených plochách zabránilo šíření dřevin, je nutné pastviny pravidelně přesekávat.

8 Štítarský kopec – velmi intenzivně pasená lokalita (skot, ovce, kozy, koně). Nárůst trnky kolem pěti let.

Snímky: Český svaz ochránců přírody Libosváry

produkčním plemenům nemohou konkurovat užitkovostí, ale krajinu udržovat mohou stejně kvalitně a efektivně jako trojice KPZ. A ještě s bonusem skutečných živých svědků historie a kultury té které oblasti. Jen pro ilustraci uvedme: Evropa – diskutabilní „prakůň“ versus 200–250 plemen a rázů koní, imitace pratura versus 300–450 plemen a rázů skotu. To jsou paradoxy!

Závěrem

Pokud chceme co nejvyšší biodiverzitu, musíme se vrátit k pracnému zemědělskému hospodaření od poloviny 16. do konce 19. století, ne k mýtům o „původní divočině“. Nejvíce života v Evropě nebylo tehdy, když tu pobíhali mamuti, ale tehdy, když každý kousek země měl svého hospodáře, který sekal, pásal, orál, sklízel, vypaloval, kácel, těžil kámen, písky, hlínu nebo rudy. To je moment, kdy byla biodiverzita na maximu. Krajina byla „vyladěná“. Ve středoevropské krajině žilo nejvíce druhů motýlů, ptáků a polních plevelů, které jsou dnes vzácné. Celé to ukončil začátek éry průmyslového zemědělství. Rewilding je jen zkratka, která tuto pestrost nenahradí a v žádném případě nevrátí. Prosazováním rewildingu podle nejen mých zkušeností o mnohá biologicky cenná území nenávratně přijdeme – nebo je budeme pracně a nákladně obnovovat. Pokud je cílem „100% přírodní produkt“, v našich podmínkách, tedy druhově chudý víceméně zapojený les, pak je ovšem rewilding správná cesta. Jen možná celkem zbytečná oklika.

Takže pasme cokoli a kdekoli s vědomím, že i pastva má své limity a nedělejme z imitace tzv. divočiny (v reálu farmového chovu) jedinou správnou cestu k záchraně světa.